

PIOTR DZIEDZIC

**WSTĘPNE REZULTATY RATOWNICZYCH
BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH PRZEPROWADZONYCH
NA STANOWISKU NR 4 W ŻARACH (WYKOP IV),
WOJ. LUBUSKIE**

WSTĘP

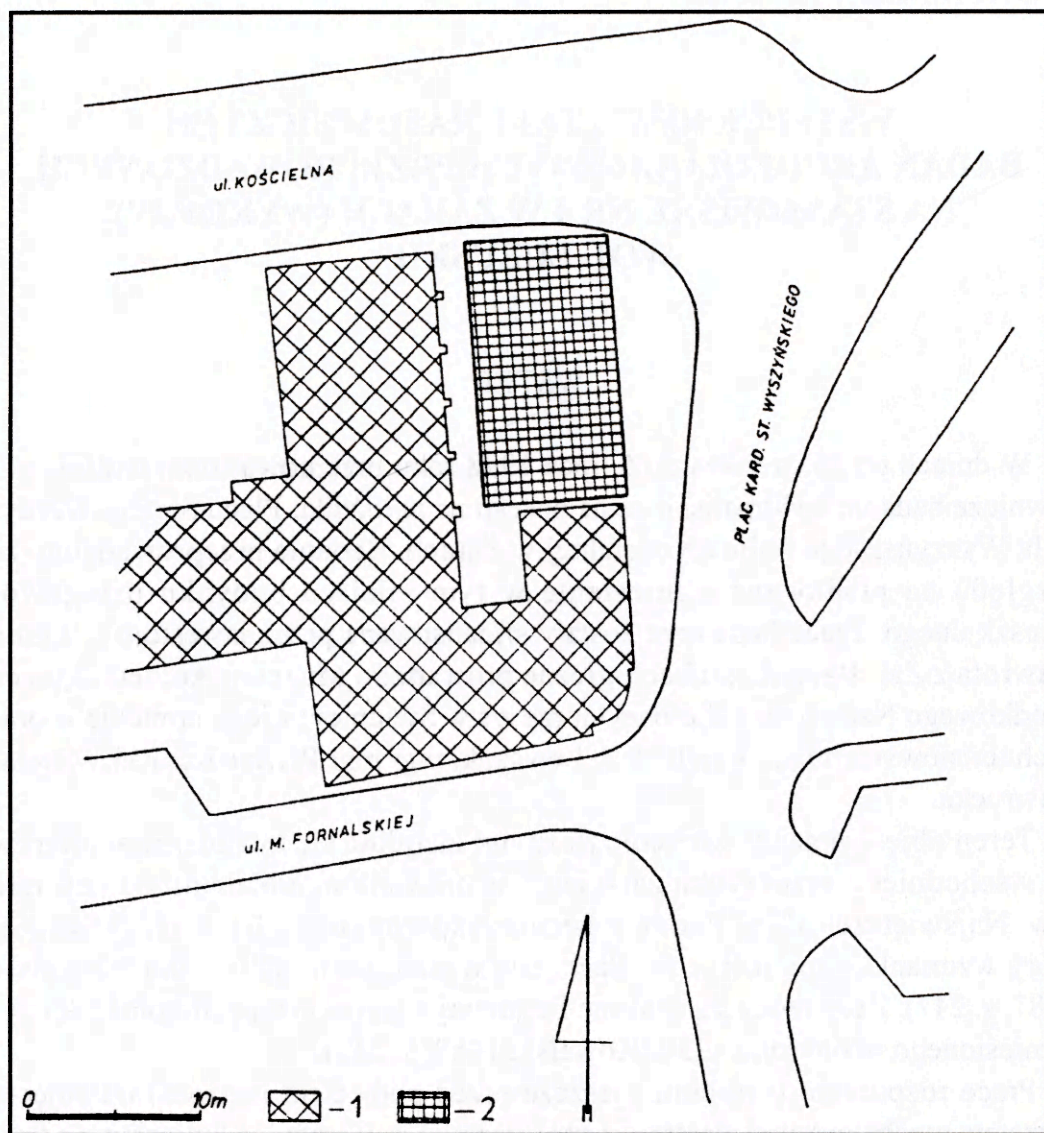
W dniach od 26 czerwca do 6 lipca 1998 roku przeprowadzono nadzór i ratownicze badania wykopaliskowe na posesji na narożniku Placu Stefana Kardynała Wyszyńskiego i ulicy Kościelnej w Żarach. Badania przeprowadzono ze względu na planowane wzniesienie w tym miejscu budynku usługowo-mieszkalnego. Prace badawcze zostały sfinansowane przez inwestora p. Piotra Nawrota z Żar. Badania archeologiczne prowadziło Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza w Zielonej Górze z/s w Świdnicy; z jego ramienia w pracach terenowych udział wzięli: dr J. Lewczuk, mgr mgr P. Dziedzic i M. Magda-Nawrocka.

Teren objęty pracami archeologicznymi znajduje się kilkadziesiąt metrów od wschodniej pierzei rynku żarskiego, w niewielkim oddaleniu od kościoła p.w. Najświętszej Marii Panny (obecnie Najświętszego Serca Jezusowego), który wzmiankowany jest w źródłach już od początków XIII wieku (Kowalski 1987, s. 247). Zachowały się znaczne fragmenty (?) kościoła późnoromańskiego, wzniesionego około roku 1230 (Kowalski 1987, s. 247).

Prace rozpoczęto (częściowo jeszcze przed podjęciem nadzoru) od zdjęcia sprzętem mechanicznym warstwy współczesnych nawarstwień kulturowych (humus, gruz), który fragmentami (w miejscach istnienia piwnic przedwojennych zabudowań) dochodził nawet do głębokości 2,5–3,0 metrów. Bezpośrednio pod nimi zalegał calec. Niestety warstwy zagruzowania związane ze zniszczeniami

wojennymi i powojennymi naruszyły większość wcześniejszych (średniowiecznych) nawarstwień kulturowych. Jedynie w południowej części badanego obszaru zachowały się nienaruszone pozostałości najwcześniejszego osadnictwa w tym miejscu.

W wyniku badań ratowniczych zadokumentowano występowanie 40 warstw kulturowych związanych z okresem od początku XIII wieku do czasów nam zupełnie współczesnych.

Ryc. 1 Lokalizacja badanego obszaru w obrębie wschodniej części Starego Miasta.

1 — istniejąca zabudowa, 2 — teren objęty badaniami

Fig. 1. Location of the excavated area in the eastern part Of the Old Town. 1 — build-up area, 2 — excavated area

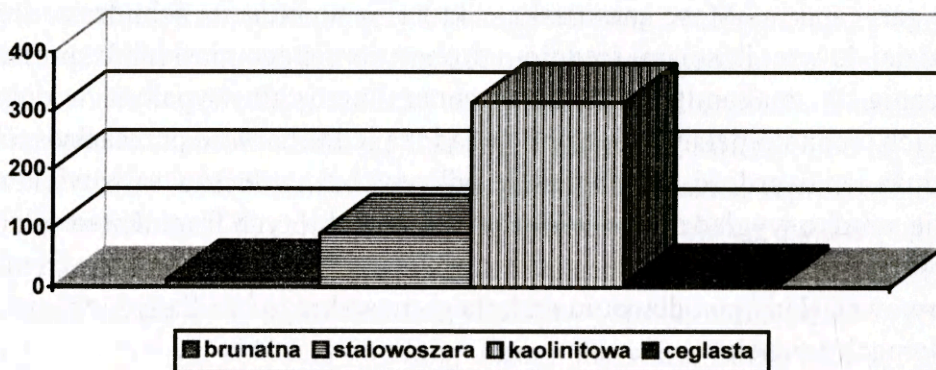
Zabytki ruchome

Ceramika

Najliczniejszą grupą zabytków pozyskanych w trakcie badań wykopaliskowych jest ceramika naczyniowa. Łącznie pozyskano 423 fragmenty ceramiki.

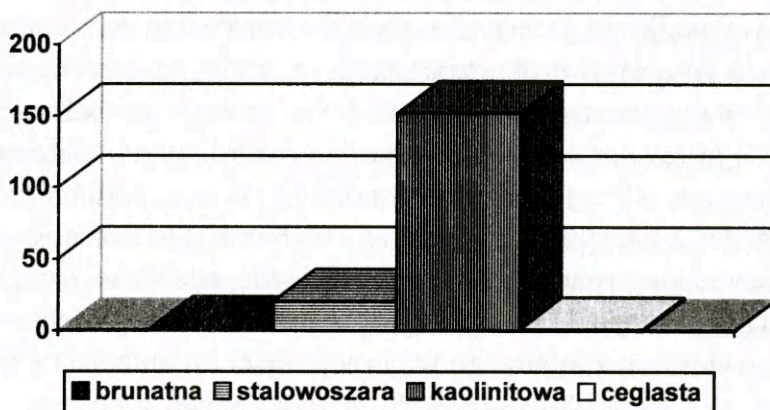
Poddano je analizie makroskopowej. Tą metodą obserwacji uzyskano dane na temat: rodzaju użytej gliny, rodzaju wypału, ilości i wielkości domieszki oraz wiadomości dodatkowe o stosowaniu podsypki, odcinaniu od koła garncarskiego, itp.

Z obiektu nr 1 wyeksplorowano zaledwie 18 fragmentów ceramiki, z obiektu nr 2 wydobyto prawie połowę całego pozyskanego materiału ceramicznego, bo aż 176 fragmentów (ryc. 3). Obiekt nr 3 dostarczył 18 fragmentów ceramiki (ryc. 4), natomiast obiekt nr 4 nie zawierał materiału ceramicznego. Pozostałą część ceramiki wyeksplorowano z warstw kulturowych.

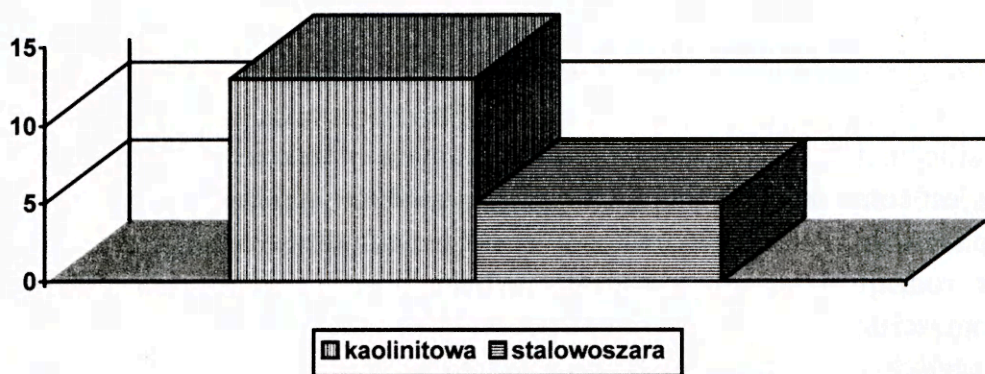
Ryc. 2. Udział poszczególnych typów ceramiki w ogólnej liczbie pozyskanych fragmentów ceramiki podczas badań ratowniczych

Fig. 2. Share of specific pottery types in the total of pottery fragments obtained during the excavation

Ryc. 3. Udział poszczególnych typów ceramiki w obiekcie nr 2

Fig. 3. Share of specific pottery types in feature 2

Ryc. 4. Rozkład ceramiki kaolinitowej i stalowoszarej w obiekcie nr 3
 Fig. 4. Distribution of kaolinite and steel-gray pottery in feature 3

Większość naczyń została wykonana techniką silnie formującego obtaczania na kole garncarskim. Masę garncarską, z której je wykonano, schudzano średnimi, rzadziej dużymi ilościami średnio- i drobnoziarnistego piasku lub sporadycznie tłucznią. W znakomitej większości ceramika została wypalona w dobrych warunkach technologicznych, o czym świadczą jednobarwne przełamy ścianek i dość duża ich twardość. Powierzchnie odkrytych fragmentów są w większości szorstkie, rzadko wygładzane, z widocznymi na niektórych fragmentach śladami użytkowania w postaci okopceń i zaczernień. Na nielicznych fragmentach można zaobserwować ślady po odcinaniu od koła garncarskiego lub ślady łączenia taśm w przełomach ścianek.

Wśród pozyskanej ceramiki można wyróżnić kilka grup technologicznych¹:

Grupa II — zaliczono do niej fragmenty naczyń wypalonych w atmosferze redukcyjnej, jest to grupa tzw. naczyń stalowoszarych; w tej grupie znalazło się 91 fragmentów ceramiki (około 21% ogółu). Do wyrobu omawianych naczyń używano zarówno glin ze związkami żelaza, jak i glin kaolinitowych zawierających związki wapnia. Masa garncarska użyta do wyrobu naczyń schudzana była niewielką ilością domieszki drobnoziarnistego, rzadziej średnioziarnistego piasku; wypał był przeprowadzony w większości w sposób prawidłowy. Materiał ceramiczny z tej grupy surowcowej jest bardzo rozdrobniony, dlatego przeprowadzenie analizy formalnej jest bardzo utrudnione. Prawdopodobnie większość ułamków pochodzi z naczyń garnkowatych. Wyróżnić tu można jedynie fragment brzegu niewielkiego garnka, o prostym wylewie, zdobionego w górnej części brzuśca linią falistą (ryc. 11: 4), górną część garnka średniej wielkości z lekko profilowanym wylewem, zdobionego w górnej części ornamentem płytkich do-

¹ Podział na grupy przeprowadzono w oparciu o klasyfikację opracowaną przez S. Kałagatę na podstawie podziałów L. Kajzera i J. Kruppego, pomijając nie występujące grupy.

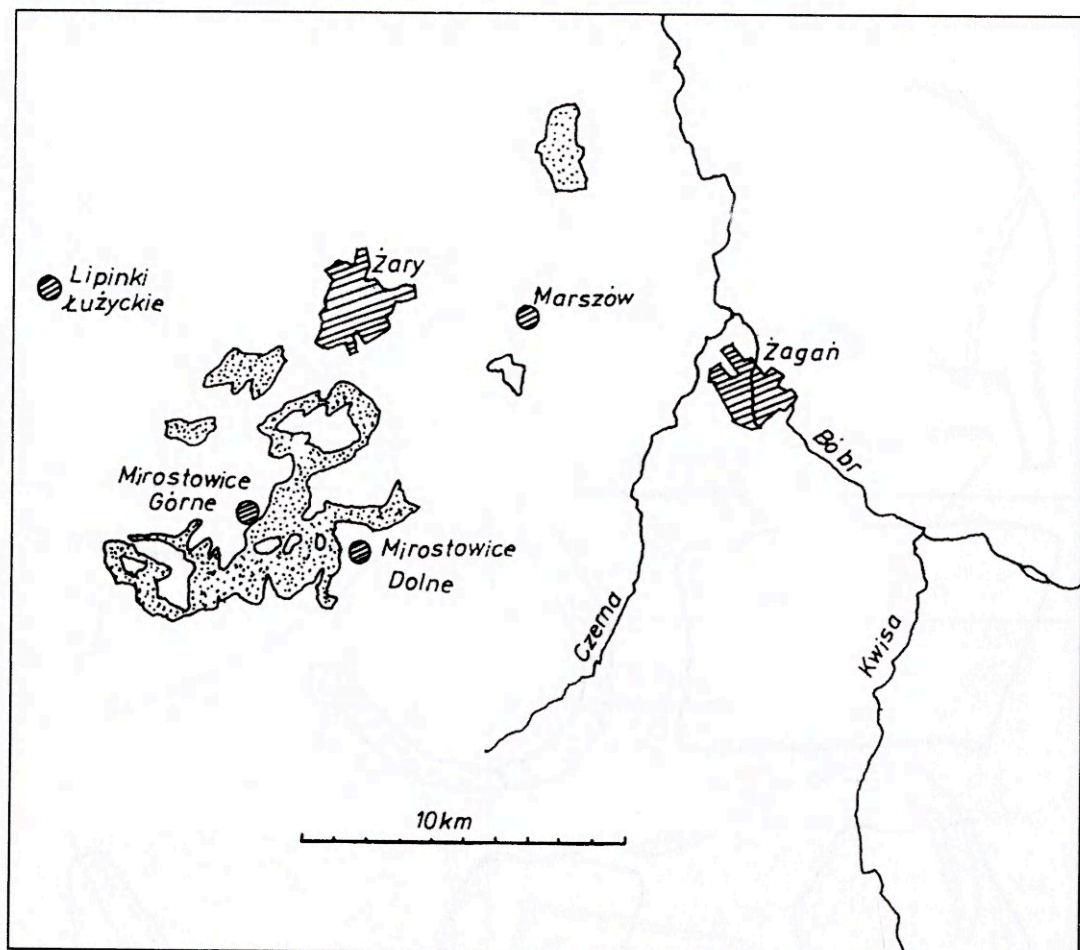
okolnych żłobków (ryc. 12: 24), niewielki fragment dna ze śladami odcinania (ryc. 12: 4), dwa małe fragmenty wylewów naczyń, których średnicy niestety nie udało się odtworzyć (ryc. 12: 9, 21) oraz niewielki fragment brzuśca zdobiony podwójną nieregularną linią falistą (ryc. 12: 23) i kolejne dno naczynia ze śladami odcinania (ryc. 13: 3).

Grupa V — zaliczono do niej fragmenty naczyń wypalonych w atmosferze silnie utleniającej. Ze względu na rodzaj użytej do wyrobu naczyń gliny, w ramach tej grupy wydzielono dwie podgrupy.

Grupa VA — obejmuje naczynia wykonane z glin żelazistych, dających po wypale w atmosferze utleniającej barwę przełamu i czerepu ceglasczerwą lub do niej zbliżoną (tzw. naczynia ceglaste). Ta grupa jest reprezentowana zaledwie przez 6 fragmentów, niestety fragmenty te niewielkich i pochodzących z nie charakterystycznych partii.

Grupa VB — obejmuje naczynia wykonane z glin kaolinitowych dających po wypale w atmosferze utleniającej barwę przełomu i czerepu: białą, kremową, białoszarą, żółtokremową, jasnożółtą, żółtoszarą; masę garncarską do wyrobu tych naczyń schudzano średnią, rzadziej dużą ilością domieszki średnioziarnistego piasku, całkiem sporadycznie zaś tłucznią. Fragmenty zaliczane do tej grupy są również bardzo rozdrobnione. Grupa ta jest bardzo liczna, reprezentuje ją 315 fragmentów (około 70% zbioru). Można ją jeszcze podzielić na dwie części; pierwsza to typowa ceramika kaolinitowa tzw. żółtokremowa, a grupa druga to ceramika z bardzo dużą ilością domieszki związków wapnia, przez co po wypale ma bardzo jasną barwę, zbliżoną do białej. Grupa pierwsza, mniej liczna, reprezentowana jest między innymi przez: fragment dna ze śladami odcinania od koła garncarskiego (ryc. 11: 1), górną część naczynia z wylewem lekko pogrubionym i zaopatrzonym w niewielki okap (ryc. 11: 3), fragment niewielkiej misy o prostym brzegu, zdobionej w górnej części brzuśca dookołnymi płytkimi żłobkami (ryc. 11: 5) oraz przydenny fragment naczynia (ryc. 11: 6).

Ceramika biała była bardzo licznie reprezentowana przede wszystkim w obiekcie nr 2, gdzie w sposób znaczący dominowała. Reprezentuje ją wylewowa część naczynia z zaczątkowym okapem (11: 8), zdobiony kombinacją linii falistej i prostej fragment brzuśca (ryc. 11: 7), fragment brzuśca z uszkiem, zdobiony ornamentem stempelkowym i rytym, z bardzo dużą ilością domieszki (ryc. 12: 7). Na uwagę zasługuje rurkowaty wylew z naczynia o takiej właśnie nazwie (Tüllekanne), przeznaczonego do przechowywania i rozlewania płynów (ryc. 12: 15), podobny do naczyń znalezionych w klasztorze Norbertanek w Strzelnie (Sulkowska-Tuszyńska 1997, Tabl. XX. 13), na Nowym Targu we Wrocławiu — z warstwy datowanej na 4 ćwierć XIII w. (Kaźmierczyk 1970, s. 432), przy ulicy Więziennej 10–11 we Wrocławiu (Niegoda 1999, s. 176–177). Naczynia z rurkowatym wylewem spotykane są również we Frankfurcie n. Odrą, datowane na oko-

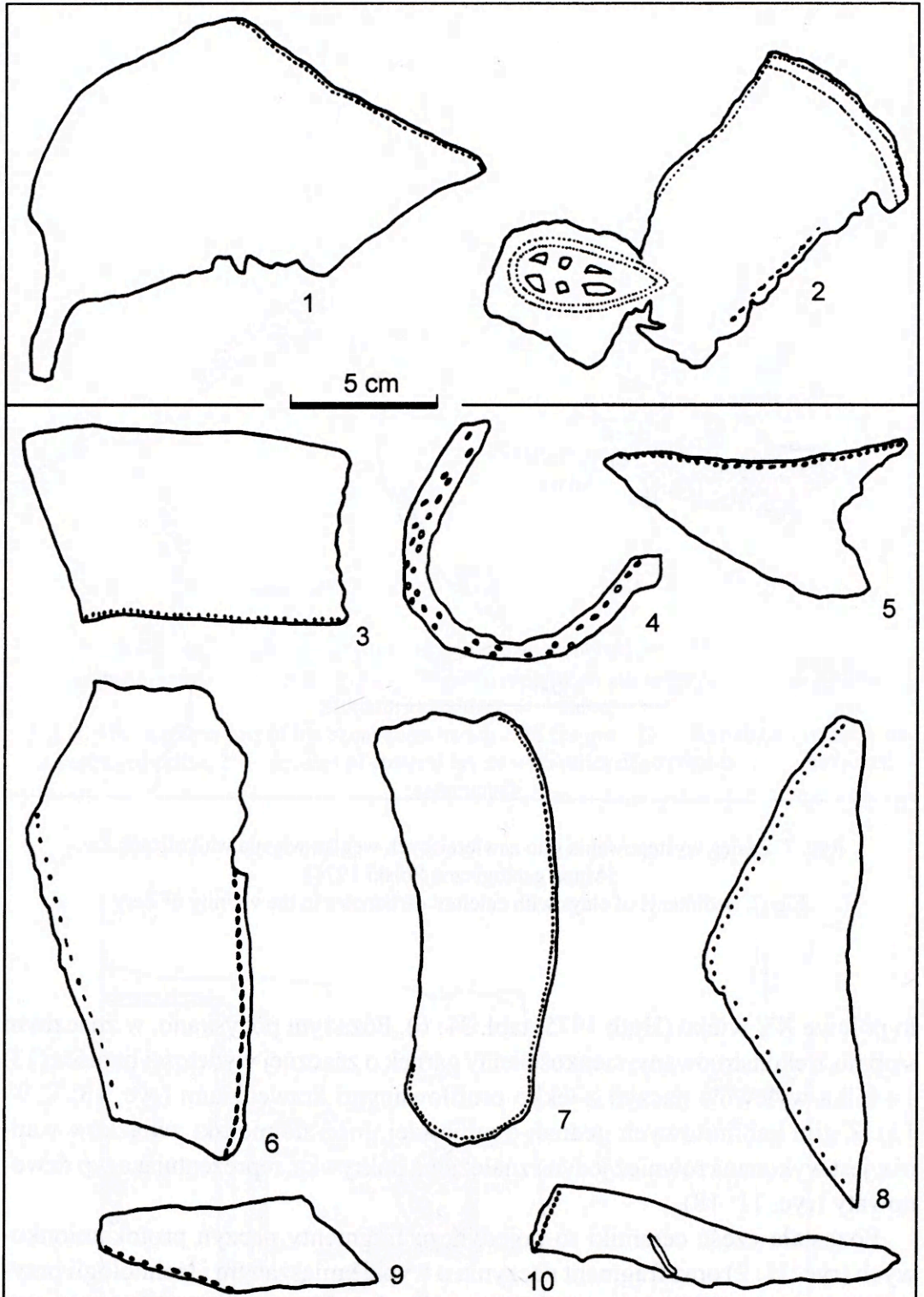
Ryc. 7. Zasięg występowania glin zawierających węglan wapnia w okolicach Żar.
(Mapa geologiczna Polski 1974)

Fig. 7. Sediments of clays with calcium carbonates in the vicinity of Żary

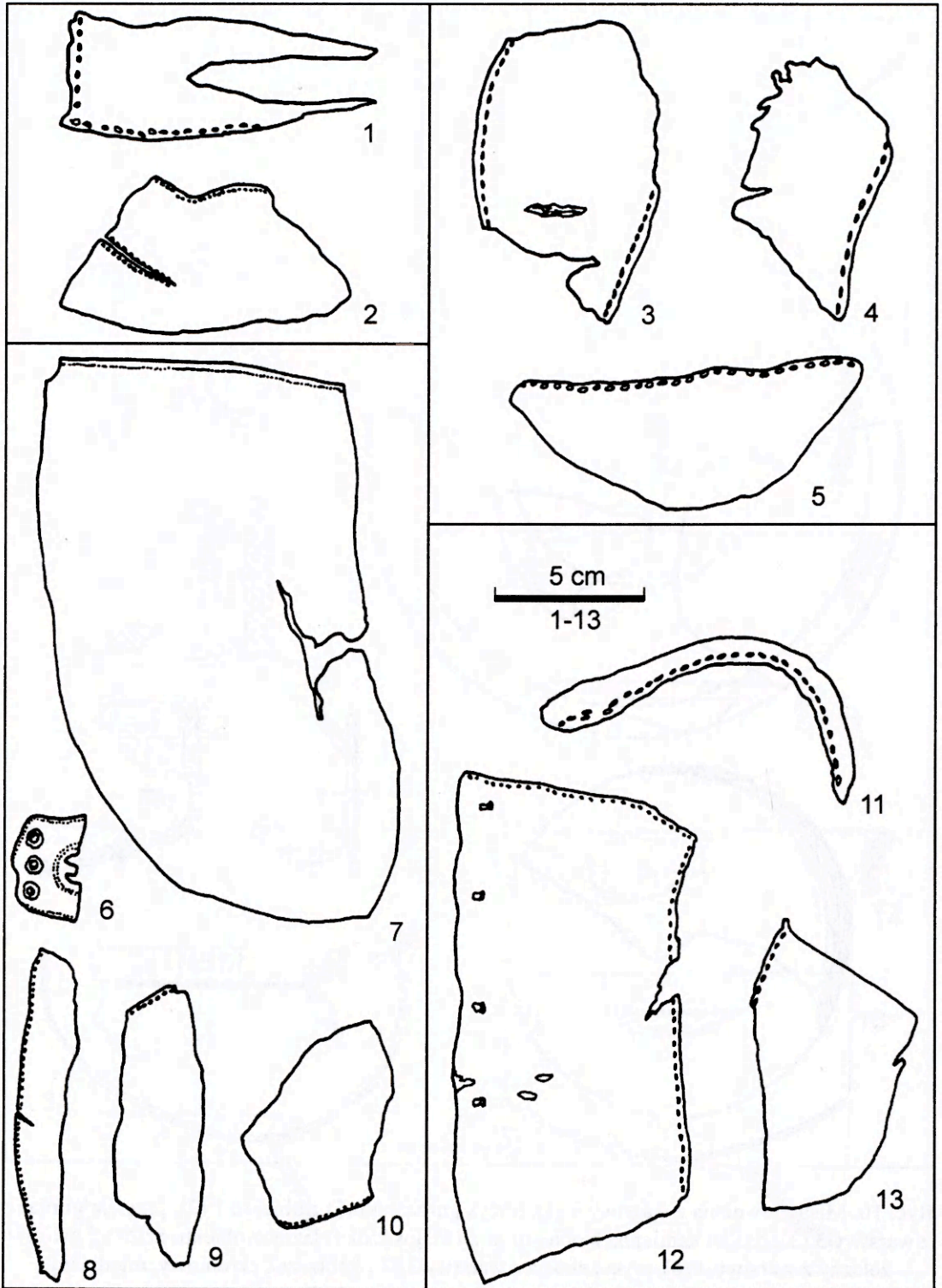
ło połowę XV wieku (Huth 1975, tabl. 31: 6). Poza tym pozyskano, w znacznym stopniu zrekonstruowany, cienkościenny garnek o znacznej wydętości brzuśca (13: 1), kilka wylewów naczyń z lekko profilowanymi krawędziami (ryc. 13: 7, 9–12). Z glin kaolinitowych, jednak o mniejszej ilości domieszki związków wapnia, jest wykonana również jedyna znaleziona pokrywka, reprezentująca typ dzwonowaty (ryc. 11: 18).

Pozostała część ceramiki to pojedyncze fragmenty naczyń protokamionkowych (ryc. 11: 2) oraz fragment naczynia o wypale mieszanym i technologii przypominającej naczynia z okresu wczesnego średniowiecza.

Niespełna 3% ogółu pozyskanej ceramiki to fragmenty zdobione, głównie ornamentem rytym w postaci dookólnych płytek żłobków (ryc. 11: 10; 12: 2, 24;

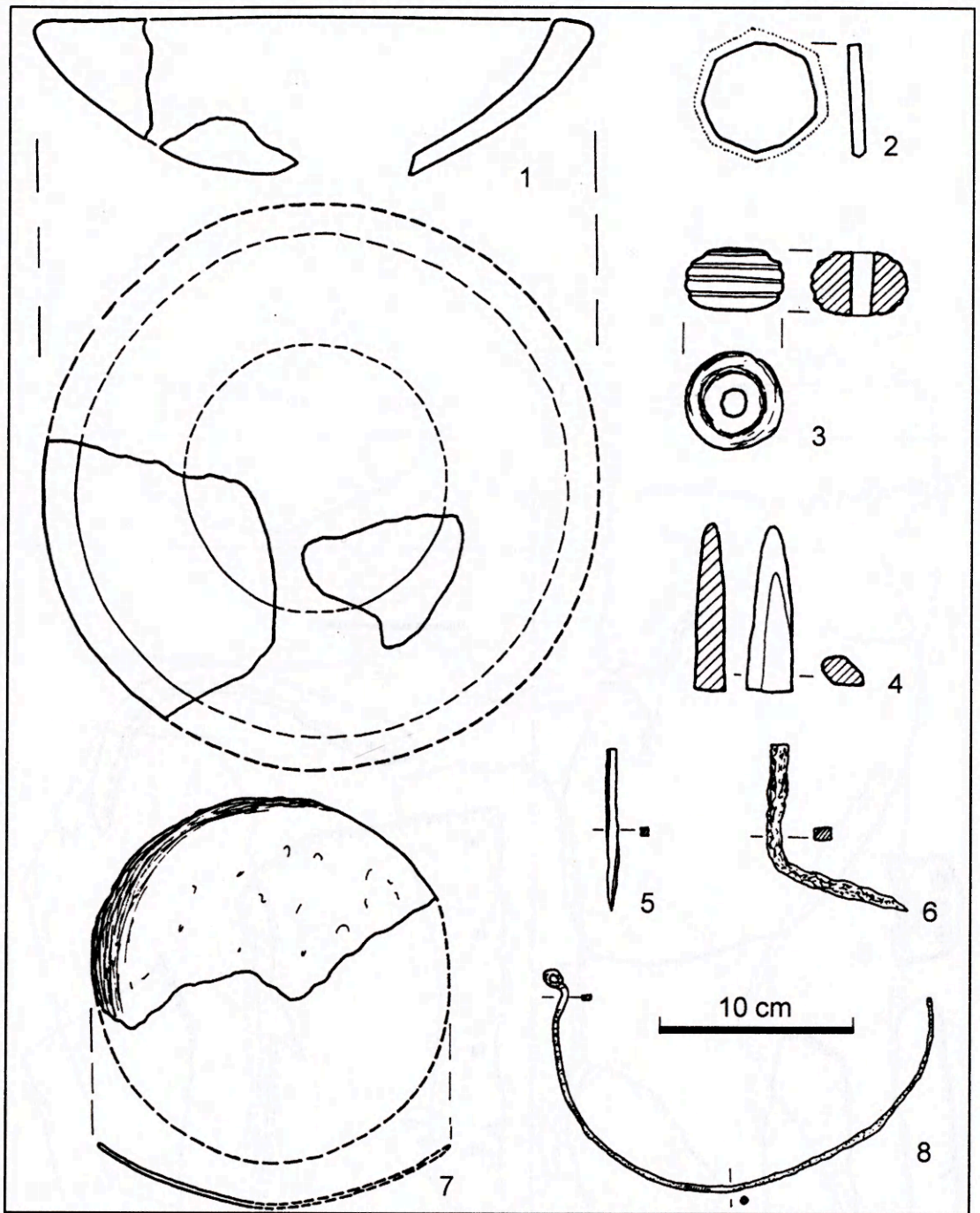

Ryc. 8. Przedmioty skórzane: z obiektu 1 (1, 2), z obiektu 2 (3–10)
 Fig. 8. Leather artifacts: from feature 1 (1, 2) and feature 2 (3–10)

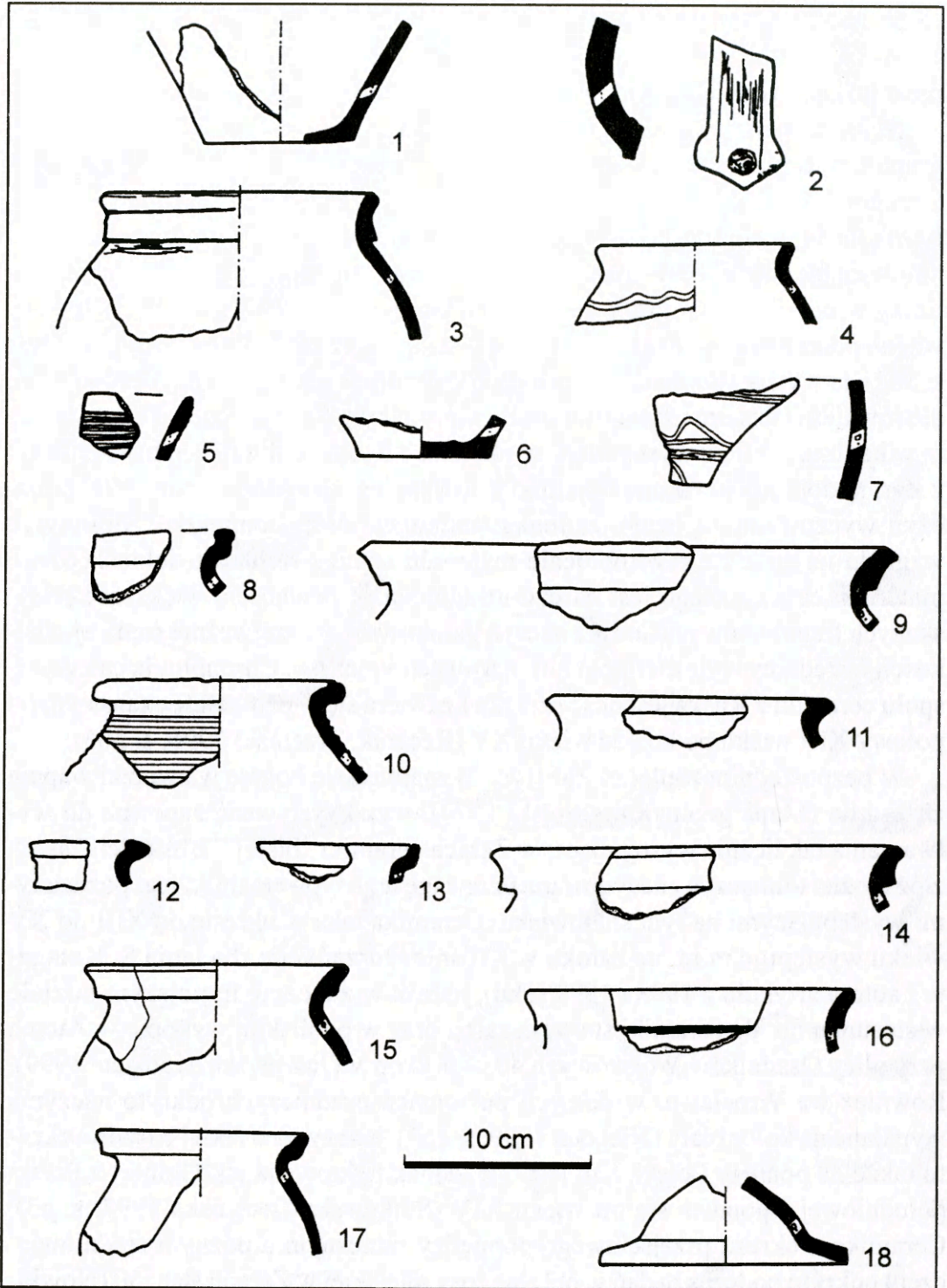
Ryc. 9. Przedmioty skórzane: z obiektu 2 (1, 2), z obiektu 3 (3–5), z warstwy 3 (6–10), z warstwy 4 (11–13)

Fig. 9. Leather artifacts; from feature 2 (1, 2), feature 3 (3–5), layer 3 (6–10), and layer 4 (11–13)

Ryc. 10. Misa drewniana z warstwy 3 (1), nożyk garncarski (?) z obiektu 1 (2), przęślik gliniany z warstwy 3 (3), osetka kamienna z obiektu nr 2 (4), gwóźdź żelazny z obiektu nr 2 (5), gwóźdź żelazny z warstwy 3 (6), misa żelazna z warstwy 3 (7), kabłączek skroniowy, miedziany powlekany złotem z warstwy 4 (8)

Fig. 10. Wooden bowl from layer 3 (1), potter's knife (?) from feature 1 (2), clay spindle whorl from layer 3 (3), whetstone from feature 2 (4), iron nail from feature 2 (5), iron nail from layer 3 (6), iron bowl from layer 3 (7), temple hoop of gold plated copper from layer 4 (8)

Ryc. 11. Ceramika z obiektu 1 (1–6), z obiektu 2 (7–9), z obiektu 3 (10–12), z warstwy 2 (13–15), z warstwy 7 (17), z warstwy 13 (16), z warstwy 40 (18)

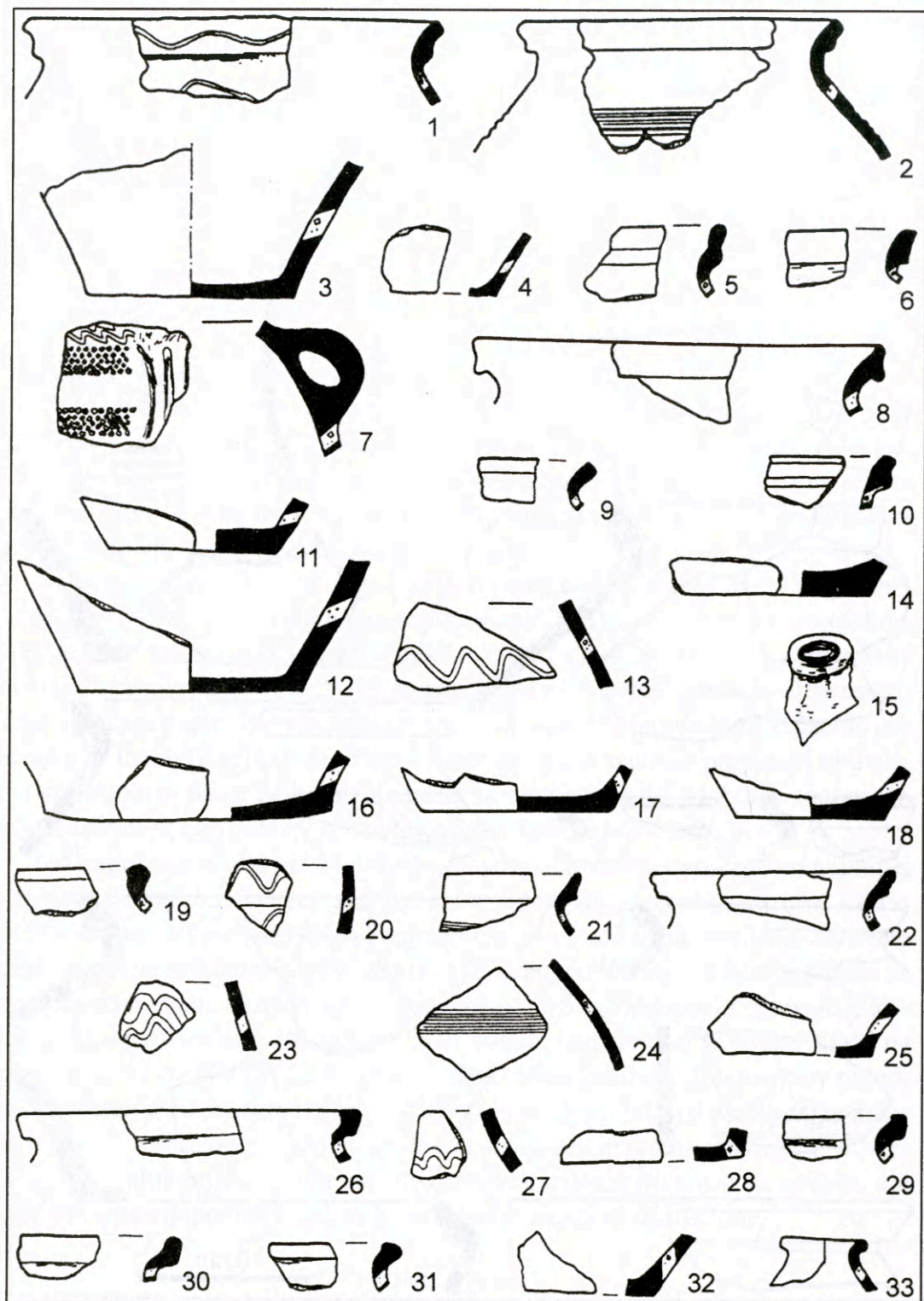
Fig. 11. Pottery from feature 1 (1–6), feature 2 (7–9), feature 3 (10–12), layer 2 (13–15), layer 7 (17), layer 13 (16), and layer 40 (18)

13:5) oraz kombinacją dookólnych żłobków i linii falistej (ryc. 11: 7; 12: 1, 20; 13: 4, 10, 13) lub samą tylko linią falistą (ryc. 12: 13, 23, 27; 13: 4). Jeden fragment posiada zdobienie rytą linią falistą i stempelkiem (ryc. 12: 7).

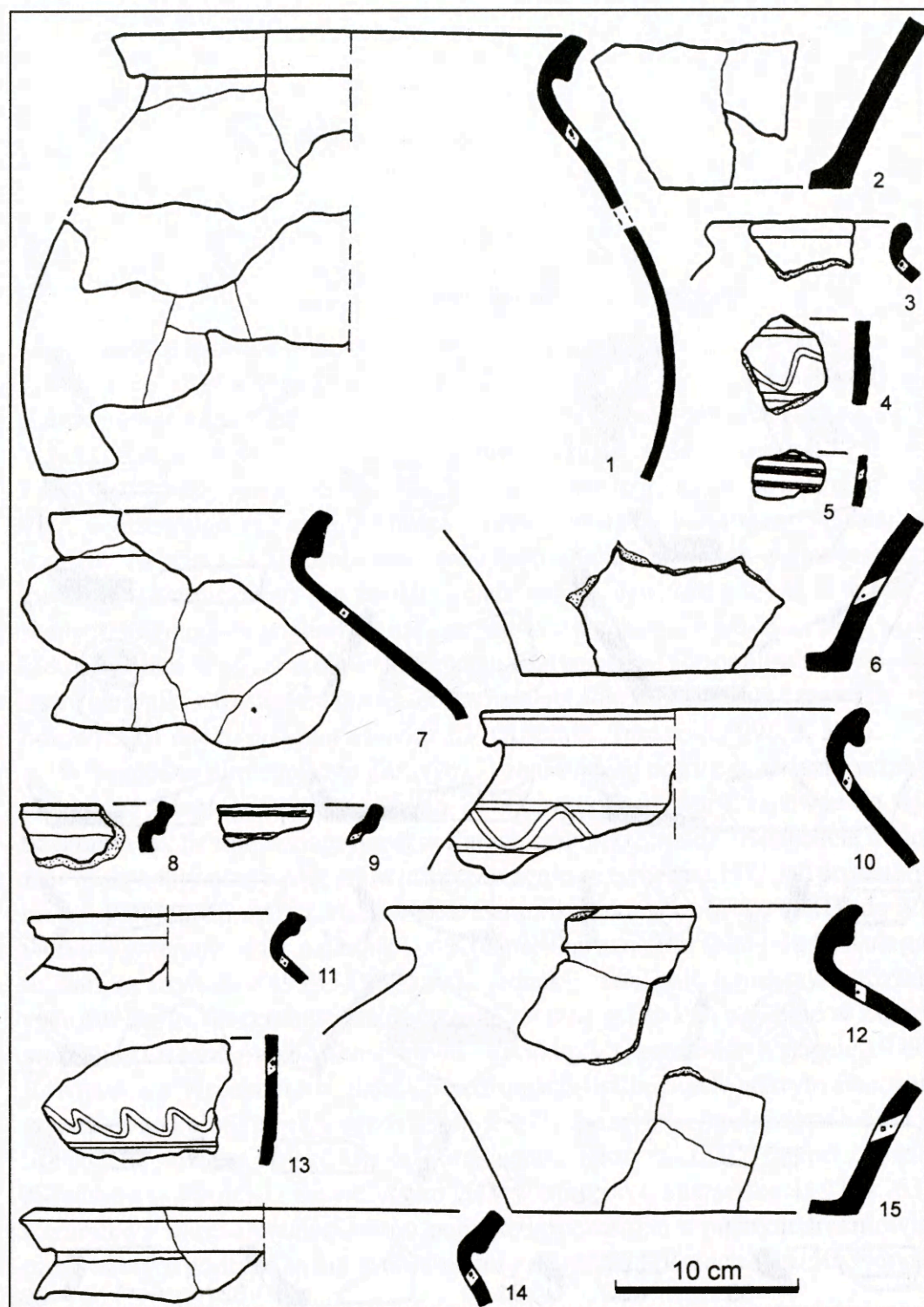
Najliczniejszą, a zarazem najbardziej ciekawą grupę ceramiki z Żar stanowi grupa tzw. ceramiki białej. Jest ona zbliżona do grupy Cb ceramiki z Ruska, gm. Strzegom, która charakteryzuje się jednolitym utleniającym wypałem i specyficzną jasną, białą barwą wyrobów. Biała barwa odróżnia ją od spotykanej średniowiecznej ceramiki wypalanej w atmosferze utleniającej, łączonej przez badaczy wrocławskich w grupę ceramiki C, której powierzchnia ma barwę kremową lub pomarańczowoceglastą. Jak zauważają autorzy (Rzeźnik, Trzciniński 1996, s. 302), ta wyjątkowa biała barwa była zdeterminowana nie tylko typem wypału, ale również rodzajem użytego surowca, którym były trzeciorzędowe osady bogate w kaolinit, obficie występujące w okolicach Ruska. Faktura ceramiki „białej” z Żar, podobnie jak faktura ceramiki z Ruska, jest szorstka, w powierzchni naczyń wyczuwalne są liczne ziarenka średnioziarnistej domieszki. Niestety ze względu na znaczne rozdrobnienie materiału analiza formalna dolnośląskiego materiału ceramicznego jest bardzo utrudniona. Z pewnością większość pozyskanych fragmentów pochodzi z naczyń garnkowatych, przeważnie średniej wielkości, o średnicy wylewu około kilkunastu centymetrów. Chronologia całego zespołu ceramiki z Ruska jest dość szeroka i zawiera się w przedziale czasowym od połowy XIII wieku po koniec wieku XV (Rzeźnik, Trzciniński 1996, s. 306).

W bezpośrednim zapleczu Żar (ryc. 7) znajdują się bogate w związki wapnia złoża glin (Mapa geologiczna Polski 1974), wykorzystywane zapewne do wytwarzania tak licznie występującej w Żarach ceramiki „białej”. Bliskością takich złóż można tłumaczyć zdecydowaną przewagę tego typu ceramiki nad pozostałymi występującymi na tym stanowisku. Ceramika taka w okresie od XIII do XV wieku występuje m.in. na zamku w Krośnie Odrzańskim (badania S. Kałagate i autora artykułu z 1998 i 1999 roku), jednak w znacznie mniejszym udziale w stosunku np. do ceramiki stalowszarskiej, oraz w pobliskim wykopie w Żarach przy ulicy Osadników Wojskowych 40 — wykop V (Jaszewska, Kałagate 1999). Również we Wrocławiu w dolnych poziomach osadniczych odkryto naczynia wypalane na kolor biały (Niegoda 1999, s. 167). Naczynia o takiej barwie odkryto także na północy Polski, tam jest ona jednak traktowana jako import z Polski południowej i pojawia się od wieku XIV (Sulkowska-Tuszyńska 1997, s. 63). Ceramikę z okresu przejściowego pomiędzy wczesnym a późnym średniowieczem odkryto podczas badań w obrębie fosy miejskiej w Żarach stan. 50 (Nowiński 1995, s. 202).

Znaczne różnice pomiędzy tymi dwoma grupami technologicznymi ceramiki mogą sugerować, że pochodzą one z różnych pracowni garncarskich. Naczynia stalowszarskie mogą być wytworem rodzimych garncarzy, natomiast naczynia bia-

Ryc. 12. Ceramika z warstwy 2 (1-3), ceramika z warstwy 3 (4-20), ceramika z warstwy 4 (21-33)
 Fig. 12. Pottery from layer 2 (1-3), layer 3 (4-20), and layer 4 (21-33)

Ryc. 13. Ceramika z obiektu nr 2 (1-15)
 Fig. 13. Pottery from feature 2 (1-15)

łe to wytwór napływowych rzemieślników wytwarzających doskonalsze technologicznie wyroby (Dzieduszycki 1998, s. 21).

Do przedmiotów związanych z ceramiką można również zaliczyć nożyk garncarski (?) z obiektu nr 1 (ryc. 10: 2). Przedmiot ten został zapewne wykonany z fragmentu dna naczynia (?) wytworzonego z glin kaolinitowych i ma postać wieloboku, przy czym jego boki mają częściowo zniszczoną (zeszlifowaną) powierzchnię, podobny przedmiot został odkryty m.in. podczas badań na Ostrowie Lednickim (Kara, Wrzesiński 1996, s. 156–158). Wystąpienie takiego narzędzia może sugerować istnienie w bliskim otoczeniu odkrytego domostwa wyspecjalizowanego warsztatu garncarskiego, który być może wytwarzał naczynia głównie z bogatych w kaolinit glin występujących w okolicach Żar.

W trakcie badań pozyskano nieco ponad sto fragmentów przedmiotów skórzanych — w przeważającej większości drobnych ścinków, charakteryzujących się na ogół nie najlepszym stanem zachowania, który uniemożliwia pełną rekonstrukcję formy wyrobów. Również sam surowiec, pomimo zalegania w dość mokrym środowisku, nie jest zachowany najlepiej.

W odkrytym materiale można jednak wyróżnić co najmniej cztery fragmenty podeszew (ryc. 9: 3, 4), fragment przyszwycy (ryc. 8: 1), kilka fragmentów otoków (ryc. 8: 4, 9: 11), kilka fragmentów podkrażków (ryc. 8: 10; 9: 1), trzy fragmenty cholewki buta (ryc. 8: 3; 9: 7, 12), w tym jeden z pozostałościami rzemykoguzików. Większa część odkrytych fragmentów ze względu na swoje zniszczenie jest trudna do identyfikacji, dlatego nie można ich jednoznacznie przypisać obuwiu. Na szczególną uwagę zasługują dwa fragmenty obuwia (?) zdobione ażurowym wycinaniem, w tym jeden z otworkami na rzemienie (ryc. 8: 2, 9: 6).

Na fragmentach obuwia znalezione w Żarach zaobserwowano co najmniej trzy rodzaje wykonywanych szwów: szew prostopadły, szew na okrętkę i szew przewlekany. Wśród odkrytych fragmentów obuwia można wyróżnić zarówno części obuwia niskiego, jak i wysokiego. Podobne obuwie wysokie, zapinane za pomocą rzemykoguzików odkryto m.in. w Kołobrzegu, gdzie występowało głównie w nawarstwieniach z II połowy XIII wieku, rzadziej zaś w wieku XIV i na przełomie XIV i XV (Wywrot 1996, s. 266). Znaczna ilość fragmentów przedmiotów oraz ścinków skórzanych skoncentrowanych na tak małym obszarze może świadczyć o istnieniu w tym miejscu warsztatu garbarsko-szewskiego (?). Niestety zbyt nikła powierzchnia niezniszczonych nawarstwień jest powodem, dla którego uprawdopodobnienie tej hipotezy jest znacznie utrudnione.

Kości

W trakcie badań z nawarstwień późnośredniowiecznych pozyskano blisko 70 fragmentów kości zwierzęcych, przekazanych do analizy archeozoologicznej. Według wstępnej analizy są to głównie kości trzody chlewnej i bydła.

Zabytki wydzielone

Podczas prac badawczych odkryto zaledwie kilka zabytków wydzielonych. Wśród nich z współczesnych warstw zagruzowania wydobyto: porcelanową fajkę malowaną kolorem zielonym (ornament roślinny), gliniany prześlik zdobiony dookólnymi żłobkami z warstwy 3 (ryc. 10: 3), fragment niewielkiej płytkiej misy żelaznej z warstwy 3 (ryc. 10: 7), fragmenty dwustronnie toczonej drewnianej misy z warstwy 3 (ryc. 10: 1) — podobne misy dwustronnie toczone datowane na XIII, XIV wiek odkryto m.in. w Międzyrzeczu (Woźnicka 1961, s. 393) i Wrocławiu (Świątek 1999, s. 111); metalowy świder z warstwy 3 (ryc. 10: 5), fragment osełki kamiennej z warstwy 3 (ryc. 10: 4), domniemany nożyk garncarski z obiektu 1 (ryc. 10: 2) oraz najciekawszy przedmiot: miedziany powlekany (platerowany) złotem (złoto jest niestety zachowane fragmentarycznie²) kabłączek skroniowy z warstwy 3 (ryc. 10: 8). Jest to przedmiot dość duży, o wewnętrznej średnicy dochodzącej do 10 cm, zalicza się do typu C (Kóčka-Krenz 1972, s. 102). Okres najpowszechniejszego występowania tych ozdób przypada na przełom wieku XII i XIII do początku wieku XIV (Kóčka-Krenz 1972, s. 105; 1993, s. 52–56). Podkreślić należy, iż jest to jeden z nielicznych okazów, do którego wyrobu użyto złota. Od XIV wieku zaczynają się pojawiać w Żarach przedmioty produkowane przez miejscowych złotników (Jaworski 1993, s. 49), przedmiot ten zatem może być wyrobem miejscowym (?).

Zabudowa parceli

Ratownicze badania archeologiczne na posesji przy narożniku Placu Stefana Kardynała Wyszyńskiego i ulicy Kościelnej prowadzone były równocześnie z pracami budowlanymi. Mimo znacznego tempa prowadzenia badań prace doprowadziły do odkrycia reliktywów późnośredniowiecznego budownictwa drewnianego, niestety w znacznym stopniu zniszczonego przez późniejszą nowożytną zabudowę murowaną.

W północnej części objętego badaniami obszaru odkryto spagową część drewnianego domostwa (obiekt 1). Zachowały się z niego jedynie dolne belki, które tworzyły kwadrat o boku długości około 4 m (ryc. 5). Podobne budynki w znacznej ilości odkryte zostały we Wrocławiu (Każmierczyk 1993). Pozostałą część nawarstwień zniszczyły zapewne piwnice istniejących do II wojny światowej murowanych kamienic. Z jednej z odkrytych belek pobrano próbkę dendrochronologiczną, która nie została jednak wydatowana ze względu na zbyt krótką se-

² W tym miejscu chciałbym podziękować za analizę wykonaną w zakładzie jubilerskim p. T. Cerbińskiego z Zielonej Góry.

kwencję przyrostu słoju. Nawarstwienia w środkowej części posesji zostały całkowicie zniszczone (do calca) przez późniejszą zabudowę mieszkalną.

W części południowej natomiast odkryto pozostałości z przełomu wczesnego i późnego średniowiecza i późnośredniowiecznych nawarstwień kulturowych. W tej części wykopu badawczego natrafiono na pozostałości zabudowy mieszkalno-gospodarczej. W narożniku południowo-zachodnim odkryto fragment domostwa (obiekt 2) mieszkalnego (?) z niewielką jamą w obrębie chaty, znacznie zagłębioną i pierwotnie prawdopodobnie wyłożoną drewnem (?); być może piwniczki.

Drewniane konstrukcje tworzące ten budynek przetrwały do czasów współczesnych w bardzo złym stanie, nie udało się z nich pozyskać datowań dendrochronologicznych. Z obiektem tym związane były zapewne dwa dalsze, które najprawdopodobniej są pozostałościami po zabudowie gospodarczo-rzemieślniczej. Obiekt nr 3 był zbudowany ze znacznej grubości desek pionowo wbitych w ziemię, miał kształt niewielkiego owalu o średnicy około 0,5 m, był dostawiony do obiektu nr 4, w jego wnętrzu zaś występowała jałowa siwo-zielona glina. Obiekt nr 4, którego odkryto zaledwie niewielką część (reszta pozostała w profilu południowym wykopu lub została zniszczona podczas prac związanych z budową sąsiedniego budynku), miał ściany zbudowane z plecionki (gałązki brzoźowe?); do niego właśnie dostawiony był obiekt nr 3. Być może w tej części wykopu znajdował się warsztat związany z obróbką skóry, o czym świadczą mogłyby znaczna ilość ścinków skórzanych i fragmentów wyrobów skórzanych wyeksplorowanych z tej części wykopu. Z obu tych obiektów pobrano kilka próbek dendrochronologicznych, które po analizie dostarczyły następujących dat³: z obiektu nr 3 pierwsza próbka z datą ścięcia drzewa 1249 (zimą) r., druga to ścięcie po roku 1236, najbardziej prawdopodobne zatem jest powstanie tego obiektu po roku 1250, natomiast z obiektu nr 4 pochodzi jedna próbka — ze względu na brak warstwy bielastej możemy stwierdzić, że pochodzi ona z końca XII lub początku XIII wieku, z datą ścięcia po 1197 roku (Krapiec 1998).

W części południowej domniemane domostwo mieszkalne (obiekt nr 2) łączyło z obiektami o charakterze gospodarczym coś w rodzaju kilkustopniowych schodów o niezbyt regularnie ułożonych stopniach, przy czym poziom użytkowy domostwa był nieco wyższy od poziomu obiektów o charakterze gospodarczym. Odkrytą zabudowę można wiązać z pracami budowlanymi związanymi z akcją lokacyjną miasta w 1260 roku przez Albrechta Dziewina (Jaworski 1993, s. 40)⁴.

³ Analizy próbek dendrochronologicznych przeprowadził dr hab. M. Krapiec z Katedry Stratygrafii i Geologii Regionalnej Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie.

⁴ S. Moździoch podaje, że Żary były lokowane w 1272 roku (1990, s. 170), S. Kowalski przypisuje lokację Żar Henrykowi Brodatemu przed 1238 rokiem (1987, s. 246).

PODSUMOWANIE

Na terenie posesji, na której prowadzono badania, w okresie przedwojennym istniała zabudowa mieszkalna, która w większości zniszczyła wcześniejsze ślady osadnictwa późnośredniowiecznego. Jedynie w południowej i północnej części badanego obszaru natrafiono na nawarstwienia kulturowe z okresu średniowiecza. Odkryto pozostałości czterech obiektów, z których dwa to prawdopodobnie domostwa mieszkalne, miały one kwadratowy kształt (?) i zbliżone wymiary boków — około 4 m. Pozostałe dwa obiekty należy łączyć być może z warsztatem związanym z obróbką skóry. Obiekt nr 4 odkryty w południowej części posesji, zbudowany był w konstrukcji plecionkowej. Ze względu na mały przekrój słupów plecionki można domniemywać o raczej zagrodowym charakterze tego obiektu. Obiekty o podobnym charakterze przypisywane wczesnośredniowiecznemu osadnictwu słowiańskiemu i datowane na II połowę XIII wieku odkryto m.in. w Kołobrzegu (Polak, Rębkowski 1996, s. 209–210). Niestety ze względu na stan ich zachowania i fragmentaryczność odkrycia (część obiektów znajdowała się poza badanym obszarem), trudno odtworzyć ich kształt i charakter.

Pozyskany materiał ceramiczny, choć stosunkowo nieliczny i bardzo rozdrobniony, stanowi ważki przyczynek do badań nad chronologią i zmiennością form średniowiecznej ceramiki na terenie północnej części Śląska. Po wstępnej analizie ceramikę tę można umieścić w przedziale od drugiej połowy XIII do połowy XIV wieku, z możliwością jej nieznacznego odmłodzenia. Podobny skład procentowy, gdzie ceramika kremowa stanowiła około 66%, zaobserwowano na stanowisku Dąbrowa Bolesławiecka, datowanym na koniec XIII — początek XIV w. (Kruppe 1981, s. 91). Nieco wcześniejsze daty uzyskano z analiz dendrochronologicznych pobranych próbek z obiektów. Rozbieżność w datowaniu próbek dendrochronologicznych i ceramiki wynosząca niespełna 100 lat wynika z dwóch możliwości. Pierwsza to taka, że elementy drewniane poddane analizie to elementy wtórnie użyte do budowy odkrytych obiektów. Jest to możliwe z tego względu, że większość uzyskanych dat pochodzi z obiektów o charakterze gospodarczym, a zabieg wtórnego wykorzystywania drewnianych elementów stosowano głównie w odniesieniu do takich budynków. Druga możliwość to dość długie użytkowanie poszczególnych budynków. Ze względu na brak warstwy bielastej w większości próbek udało się ustalić jedynie *terminus post quem* ścięcia drzewa. Jeszcze jedną, ale najmniej prawdopodobną ewentualnością jest odmłodzenie całego odkrytego zespołu, z tym jednak wiązałaby się konieczność odmłodzenia tego typu ceramiki odkrytej w Żarach na terenie południowej Polski lub przynajmniej na terenie zachodniego i północnego Śląska. Szybsze przemiany w garncarstwie na terenie północnej części Śląska zostały już zasygnalizowane jako wynik zapewne napływu ludności rzemieślniczej z Zachodniej Europy,

związanej z reformą miejską, jaka miała miejsce w tym czasie (Dzieduszyccy 1996, s. 168).

Ceramika wykonana z glin z dodatkiem węgla wapnia, wypalana w atmosferze utleniającej pojawia się w różnym okresie w zależności od regionu Polski. W Cedyni na terenie Pomorza Zachodniego ceramika taka występuje dopiero pod koniec XV wieku i jest traktowana jako import (Nawroński 1973, s. 316–321). Znacznie wcześniej, bo już w II połowie XIII wieku pojawia się bardzo sporadycznie w Krakowie (Wałowy 1979, s. 36, 41, 57). W Lublinie jej początki sięgają połowy XII wieku, natomiast od II połowy XIV wieku ich udział sięga już ponad 60% (Hunicz 1984, s. 25). We Wrocławiu naczynia o jasnym czerepie, dodatkowo malowane czerwoną lub brązowo-czerwoną farbą, pojawiają się od końca wieku XIII, zaś szare z domieszką węgla wapnia już od wieku XII (Kaźmierczyk 1970, s. 289, 290). Wyroby ceramiczne z glin kaolinitowych pojawiają się również od początku XVI wieku na zamku w Pucku, gdzie są traktowane jako importowane z ośrodków garncarskich ziemi sandomierskiej, skąd trafiły na Pomorze drogą rzeczną przez Wisłę (Milewska, Kruppe 1997, s. 54).

Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza
w Świdnicy

BIBLIOGRAFIA

Dzieduszyccy Bożena i Wojciech

- 1996 *Niektóre aspekty społeczno-organizacyjne i gospodarcze przemian średniowiecznego garncarstwa Wielkopolski i Śląska*, [w:] *Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej. T. II. Miasta i Rzemiosła*, Wrocław, s. 165–170.

Dzieduszycki Wojciech

- 1979/1980 *Przemiany w strukturze garncarstwa polskiego w 2 poł. XIII w. i w 1 poł. XIV wieku*, AP 24, s. 364–379.
- 1982 *Wczesnomiejska ceramika kruszwicka w okresie od 2 połowy X w. po połowę XIV w.* Wrocław.
- 1998 *Wiek XIII. Przemiany — ich specyfika i znaczenie*. [w:] *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. „Rewolucja” XIII wieku*, Wrocław, s. 17–22.

Harris Edward C.

- 1989 *Zasady stratygrafii archeologicznej*, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria B, 82, Warszawa.

Hunicz Andrzej

- 1984 *Studia z archeologii średniowiecznego Lublina*, Wydawnictwa PKZ, Studia i Materiały, Warszawa.

- H u t h Ernst Walter
1975 *Die Entstehung und Entwicklung der Stadt Frankfurt (Oder) und ihr Kulturbild vom 13 bis zum frühen 17 Jahrhundert auf Grund archäologischer Befunde*, Berlin.
- J a s z e w s k a Alina, K a ł a g a t e Sławomir
1999 *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w Żarach przy ulicy Osadników Wojskowych 40 stanowisko 4 wykop V*, (maszynopis w WOSOZ w Zielonej Górze).
- J a w o r s k i Tomasz
1993 *Żary w dziejach pogranicza śląsko-lużyckiego*, Żary.
- K a j z e r Leszek
1986 *Opracowanie zbioru ceramiki naczyniowej z wieży Karnkowskiego z zamku w Raciążku*, Kwart HKM, R. 34, nr 2, s. 199–222.
1991 *W sprawie waloryzacji masowych zbiorów ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytnej*, Kwart HKM, R. 39, z. 4, s. 467–484.
- K a ł a g a t e Sławomir
2002 *Wyniki badań ratowniczych przeprowadzonych na Starym Mieście w Lubsku, stan. 31, wykop II*, „Archeologia Środkowego Nadodrza” 2, s. 187–203.
- K a r a Michał, W r z e s i ń s k i Jacek
1996 *Przyczynek do studiów nad wczesnośredniowiecznymi narzędziami garncarskimi z terenu Polski*, [w:] *Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej. T. II Miasta i Rzemiosła*, Wrocław, s. 155–163.
- K a ż m i e r c z y k Józef
1970 *Wrocław lewobrzeżny we wczesnym średniowieczu*, cz. II, Wrocław.
1993 *Ku początkom Wrocławia. Cz. 2. Warsztat budowlany i kultura mieszkalna Ostrowa Tumskiego od połowy XI do połowy XIII wieku*, Wrocław.
- K o b y l i ń s k a Urszula, K o b y l i ń s k i Zbigniew,
1993 *Struktura wielkościowa zespołów ceramiki na stanowiskach wielowarstwowych: metody analizy i możliwości poznawcze*, AP 38, s. 229–262.
- K o w a l s k i Stanisław
1987 *Zabytki województwa zielonogórskiego*, Zielona Góra.
- K ó ł k a-K r e n z Hanna
1972 *Esowate kabłączki skroniowe z terenów Polski północno-zachodniej*, FAP 22, s. 97–143.
1993 *Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań.
- K r a p i e c Marek
1998 *Dendrochronologiczne datowanie drewna ze stanowiska Żary — miasto średniowieczne (stan. 4)*, (maszynopis w archiwum MAŚN).

Kruppe Jerzy

- 1961 *Studia nad ceramiką XIV wieku ze Starego Miasta w Warszawie*, Wrocław.
1967 *Garncarstwo warszawskie w wiekach XIV i XV*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
1981 *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce cz. 1 i 2*, Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej 53.

Kwapienowa Maria

- 1983 *Nożyki garncarskie*, Kwart HKM R. 31, nr 2, s. 153–161.

Łosiński Władysław, Rogosz Ryszard

- 1986 *Metody synchronizacji warstw kulturowych wczesnośredniowiecznych obiektów wielowarstwowych na podstawie analizy ceramiki ze Szczecina* [w:] *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim*, s. 9–50.

Mapa geologiczna Polski 1: 200 000, Opracowanie: Przedsiębiorstwo Geologiczne we Wrocławiu (zespół w składzie: J. Szałajdewicz, K. Czop, A. Łabno). Konsultant naukowy W. Słowański. Instytut Geologiczny 1974.

Milewska Martyna, Kruppe Jerzy

- 1997 *Zamek pucki w badaniach archeologicznych 1991–1996*, Kwart HKM 45, nr 1, s. 43–59.

Moszyński Kazimierz

- 1967 *Kultura ludowa Słowian, t. 1: Kultura materialna*, Warszawa.

Moździejch Sławomir

- 1990 *Organizacja gospodarcza państwa wczesnopiastowskiego na Śląsku. Studium archeologiczne*, Wrocław–Warszawa–Kraków

Nawroński Tadeusz

- 1973 *Klasztor cysterek w Cedyni, pow. Chojna, w świetle badań archeologicznych. Część II*, Materiały Zachodniopomorskie 19, s. 271–384.
1978 *Stan i problematyka badań nad produkcją garncarską na Pomorzu Zachodnim w późnym średniowieczu*, APolski 23, z. 1, s. 141–182.

Niegoda Jerzy

- 1999 *Naczynia ceramiczne* [w:] *Ze studiów nad życiem codziennym w średniowiecznym mieście. Parcele przy ulicy Więziennej 10–11 we Wrocławiu*, s. 157–182, Wrocław.

Nowiński Jerzy Tomasz

- 1995 *Interwencyjne badania wykopaliskowe w obrębie fosy miejskiej w Żarach na placu Łużyckim, stan. 50 (AZP 68-10/310)*, Śląskie Sprawozdania Archeologiczne 36, s. 197–205.

Piekański Jerzy

- 1999 *Od Kolonii do Krakowa. Przemiana topografii wczesnych miast*, Wrocław.

Polak Zbigniew

- 1997 *Budownictwo i architektura* [w:] *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu 2*, s. 151–164.

- Polak Zbigniew, Rębkowski Marian
1996 *Budownictwo i architektura* [w:] *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu* 1, s. 209–220.
- Rębkowski Marian
1996 *Średniowieczna ceramika miasta lokacyjnego w Kołobrzegu*, Kołobrzeg.
- Rzeźnik Paweł
1992 *Uwagi na temat funkcji nakładki na tarczę koła w garncarstwie wczesno-średniowiecznym na ziemiach polskich*, *Studia Archeologiczne* 22, s. 129–145.
1995 *Ceramika naczyniowa z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu w X–XI wieku*, Poznań.
- Rzeźnik Paweł, Trzciniński M
1996 *Późnośredniowieczna ceramika ze wsi Rusko, gm. Strzegom, z badań w 1994 roku*, *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 37, s. 301–314.
- Sulkowska-Tuszyńska Krystyna
1990 *Próba interpretacji funkcji naczyń na trzech nóżkach w świetle wybranych źródeł ikonograficznych* [w:] red. J. Chudziakowa, *Z badań nad średniowieczną architekturą Kujaw i Wielkopolski Wschodniej*, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, Seria B, 85, s. 109–116.
1992 *Późnośredniowieczne i nowożytne naczynia na trzech nóżkach ze Strzelna*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, *Archeologia* 20, s. 60–109.
1997 *Średniowieczne naczynia ceramiczne z klasztoru norbertanek w Strzelnie*, Toruń.
- Świętek Katarzyna
1999 *Naczynia i drobne przedmioty drewniane* [w:] *Ze studiów nad życiem codziennym w średniowiecznym mieście. Parcele przy ulicy Więziennej 10–11 we Wrocławiu*, s. 105–119, Wrocław.
- Wałowy Alina
1979 *Późnośredniowieczne garncarstwo krakowskie w świetle źródeł archeologicznych*, *Mat. Arch.* 19, s. 5–162.
- Woźnicka Zofia
1961 *Wyroby bednarskie i tokarskie średniowiecznego Międzyrzecza*, Poznań.
- Wywrot Beata
1996 *Wyroby skórzane* [w:] *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu t. I*, Badania przy ul. Ratuszowej 9–13, Kołobrzeg, s. 243–284.
- Zajchowska Stanisława, Wędzki Andrzej
1970 *Żary* [w:] *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, t. II Dolny Śląsk, Dolne Łużyce, red. Z. Kaczmarczyk, A. Wędzki, Zielona Góra, s. 529–552.
- Żary [w:] *Miasta polskie w tysiącleciu*, red. M. Siuchniński, 1966, s. 672–674.

PIOTR DZIEDZIC

PRELIMINARY RESULTS OF RESCUE EXCAVATION ON SITE 4
IN ŻARY (EXCAVATION TRENCH IV), LUBUSKIE VOIVODSHIP

Summary

A rescue excavations on Kościelna Street and St. Wyszyński Sq. in Żary were carried out in the turn of June and July, 1998. The excavation team included dr. J. Lewczuk, mgr. P. Dziedzic, and mgr. M. Magda-Nawrocka. In the course of the research relics of wooden domestic and utility structures have been discovered. They are probably links with construction works following Żary city reform in 1960. There are two domestic objects of the log-cabin type and two others of a possible utility use (one of them of the wattling construction). The oldest layers contained a substantial amount of pottery made of kaolinite clays fired into white. This type of pottery is dated to the turn of 13th and 14th centuries. It might be made locally, introduced by newly arriving settlers and craftsmen (after location of the city). The firing technique in oxidized atmosphere utilized clays rich with calcium carbonate, abundant in the vicinity of Żary. It resulted in white and white-cream color pottery.

Translated by Jerzy Kopacz

